

TÜRKÇEDE FOSİL KELİMELER

Çolak, Gülcan (2015), *Türkçede Fossil Kelimeler*, Grafiker Yayınları, Ankara, ISBN: 978-605-9247-02-3

İbrahim YILMAZ*

Dil Araştırmaları, Güz 2015/17: 296-298

Dil, kültür aktarımında en önemli unsurlardan biridir. Atasözleri, tekerlemeler, ilişki sözleri, ikilemeler, deyimler ve birleşik sözler gibi kalıplaşmış söz birlikleri ise, söz konusu kültür aktarımında ayrı bir yere sahiptir. Toplumun yapısı, dünya görüşü, deneyimleri kalıplaşmış söz birliklerinde tüm canlılığıyla gözler önüne serilir.

Türkçede Fossil Kelimeler adını taşıyan Gülcan Çolak imzalı kitapta, ölçünlü Türkiye Türkçesinde büyük oranda kullanımdan kalkmış, varlığını ancak kalıplaşmış söz birliklerinde devam ettirebilen kelimeler incelenmiştir. Bu çalışma; kalıplaşmış söz birliklerinde, yalnızca sesleri birbirini çağrıştırdığı için bir arada kullanıldığı sanılan ve bazılarınin (belki birçoğunun) bir anlamının olmadığı düşünülen kelimelerin -yazarının ifadesiyle- “varlık direnişi”ni ele almaktadır.

Eser, kalıplaşmış söz birlikleri içinde yaşayan fosil sözlükbirimler ile sınırlandırılmış; fosil kök, gövde ya da ekler, araştırmanın dışında tutulmuştur.

Kitap, 2 ana bölümden oluşmaktadır. Yazarın kalıplaşmış söz birliklerinde varlığını sürdüren unutulmuş kelimeler üzerine çalışmasının gerekçelerini açıkladığı *Ön Söz* ve *Kısaltmaların* ardından *Kuramsal Çerçeve* bölümü gelmektedir. Bu başlık altında, kalıplaşmış söz birlikleri tanımlanmış, sınıflandırılmıştır.

Fosil kelimelerin arkaik kelimeler ile karıştırılabileceği düşünülerek bu iki kavram arasındaki farklar üzerinde önemle durulmuştur. Türkçe Sözlük'te “kullanıldığı çağdan daha eski bir çağa ait biçimin, yapının özelliği” (2011: 153) olarak ifade edilen *arkaizm* ile *fosil / kalıntı (relic)* kavramları arasında farklılıklar bulunmaktadır. “Arkaik unsurdan bahsedilmesi için muhakkak bir karşılaştırma yapılması gerekir. Bu karşılaştırma ya *eşzamanlı* olarak o dönemdeki bir başka diyalekt ile ya da *artzamanlı* olarak söz konusu diyalektin eski dönemi ile yapılabilir” (Gülsevin 2015: 3). Eş zamanlı olarak incelendiğinde, Kazak Türkçesi kelime başı k- ünsüzünü (kel-) devam ettiriyor olması bakımından Türkiye Türkçesi g- (gel-) şekline göre daha arkaik bir şekli kullanmaktadır. Artzamanlı olarak bakıldığında ise, Batı Türkçesindeki k- > g- ötümlüleşmesine uymayan olan *kişi, keçi...* kelimeleri Türkiye Türkçesindeki normal eğilimin dışında kalan, arkaik şekillerdir (Gülsevin 2015: 4-5). “Fosillerin eski Türkçedeki biçimleriyle var olmaları gerektiği gibi en karakteristik özellikleri, dilin geçmiş dönemlerinde bağımsız kullanımlara sahipken günümüzde kalıplaşmış söz birliklerine sıkışarak varlık göstermeleridir” (s. 17-18). Mesela, *menem, çala, fişne, sepelek* kelimeleri arkaik unsur değildir; ancak Türkiye Türkçesi ölçünlü dilinde bağımsız kullanılmadıkları *ne menem, çalakalem, aşna fişne, sersem sepelek* gibi kalıplaşmış söz birliklerinde kal-

* Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, yilmazibrahim@gazi.edu.tr

dıkları için fosildir.

Fosil kelimelerin anlamlarının bilinip bilinmediğinin tespiti için mülakat tekniği uygulanmıştır. *Fosil Kelimelerin Anlamlandırılması Üzerine Bir Araştırma* alt başlığı altında araştırmanın yöntemi, ölçeği, varsayımları ve sonuçları ortaya konulmuş ve fosillerin içlerinde yer aldıkları söz birliklerinin katılımcılarca çok büyük ölçüde doğru açıklandığı, fosillerin iletişimde bir güçlüğüne yol açmadığı sonucuna varılmıştır. *Kuramsal Çerçeve* bölümünün son kısmında ise, Türkçedeki arkaik ögeler üzerine bugüne kadar yapılan çalışmalara değinilmiştir.

Türkçedeki Fosil Kelimeler Araştırması adını taşıyan ikinci bölüm, Türkçe Ulusal Derleminden hareketle, Türkiye Türkçesinde fosil kelimelerin bir listesinin oluşturulması ve bu kelimelerin içinde dondukları kalıplaşmış söz birliklerinin günümüzdeki kullanımlarının ortaya konması amacıyla. Kalıplaşmış söz birlikleri; *atasözleri ve tekerlemeler; ilişki sözleri, ikilemeler, deyimler ve birleşik sözler* olarak 5 alt başlığa ayrılmış ve her birindeki fosil kelimeler; asıl anlamları, içinde yer aldıkları söz birliklerinin anlamları ve –varsa- bağımsız kullanım örnekleri ile değerlendirilmiştir. Toplam 212 kelimeyi içeren fosil kelimeler araştırması, aşağıdaki gibi son derece ilgi çekici örnekleri barındırmaktadır:

afra: *Ar. tavr* Bağırıp çağırma, etrafı korkutma., **tafra:** *Ar. tafra* 1. Yukarı sıçrama 2. Aşırı bir gururla kendini büyültme, gururlanma, böbürlenme. 3. İmparatorluk döneminde, ilmiye sınıfında derce atlamaya verilen ad 4. Asık yüz, asık surat – **afra tafra:** 1. Çalım. 2. Çalımlı bir biçimde, **afra tafra yapmak:** Kendini üstün göstermek, böbürlenmek, **tafra yapmak:** Bilmiş ve kendini üstün gösteren tavırlar takınmak (s. 49, 102).

büğü: Kambur, tümsek, eğik, bükülmüş. - **eğri büğü:** Yer yer eğrilmiş ve bükülmüş olan, çarpık çurpuk (s. 65).

çala: 1. Defa, kez. 2. Bir an, bir ara. 3. Fırsat. 4. Bazı isimlerden önce gelerek deyim in fiiline çabukluk, süreklilik, dikkatsizlik ve üstünkörülük anlamı taşıyan birleşik zarflar yapar. – **çalakalem:** Gelişigüzel, düşünmeden ve çabucak (yazmak). – **çalakaşık:** Devamlı yiyerek, aralıksız kaşıklayarak (s. 122).

çingar: *Yun. dzingra* Gürültü, patırtı, kargaşa, kavga. - **çingar çıkmak (kopmak):** Gürültü, kavga çıkmak (s.126).

kerli: Far. ker + Türk. +li Güçlü, kudretli, görkemli, gösterişli. **ferli:** Far. fer + Türk. +li Güçlü, kuvvetli, canlı, ışıklı. - **kerli ferli / kelli felli:** Gösterişli, iyi giyinmiş, ağırbaşlı, vakarlı (s. 73, 84).

tefek: 1. Asma 2. Asmanın koruk olacak çiçekleri. 3. Yaprak. – **ufak tefek:** 1. Gereklili küçük eşya, araç gereç 2. Çok yer kaplamayan, küçük. 3. Kısa ve zayıf. 4. Sönük, zayıf. 5. Çok gerekli olmayan, önemsiz (s.103).

İkinci bölüm; değerlendirme ve sonuç kısmı, kaynaklar ve fosil kelimeler dizini ile sonlanmaktadır. İnceleme sonucunda, ele alınan 212 kelimenin ya tamamen fosilleştiği ya da fosilleşme sürecinde olduğu görülmüştür. Bölüm içerisinde, ayrıca, kalıplaşmış söz birliklerindeki fosilleşme oranları, fosil kelimelerin kökenleri gibi verilerin yer aldığı tablo ve şekiller de bulunmaktadır.

Kalıplaşmış söz birliklerinde yaşamaya devam eden unutulmuş kelimelerin incelendiği *Türkçede Fossil Kelimeler*, Türk dili araştırmacıları için oldukça ilgi çekici ve yepyeni bir çalışma sahasının kapılarını aralamaktadır. Gülcan Çolak'ı bu çalışmasından dolayı kutluyoruz.

Kaynakça

- GÜLSEVİN, Gürer (2015). “Arkaik-Periferik Kavramı ve Bu Kavramın Tarihî Batı Rumeli Türkçesi Ağzılarının Tespitindeki Önemi”, *The Journal of Academic Social Science Studies* (32), 1-12.
- KOMİSYON (2011). *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.